

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

І.І. КИЧКО,

к.е.н., доцент, Чернігівський державний технологічний університет

Стадії особистих потреб та методи впливу на них за умови циклічності економіки

У статті ідентифіковані стадії формування та задоволення особистих потреб, здійснена інтерпретація взаємозв'язку стадій особистих потреб зі стадіями економічного інтересу, проведений аналіз взаємозв'язку стадій потреб із фазами виробничого процесу, фазами економічного циклу та досліджені методи впливу на них.

Ключові слова: стадії особистих потреб, фази економічного циклу, фази виробничого процесу, економічні методи впливу, організаційні методи впливу, соціально-психологічні методи впливу.

В статье идентифицированы стадии формирования и удовлетворения личных потребностей, осуществлена интерпретация взаимосвязи стадий личных потребностей со стадиями экономического интереса, проведен анализ взаимосвязи стадий потребностей с фазами производственного процесса, фазами экономического цикла и исследованы методы влияния на них.

Ключевые слова: стадии личных потребностей, фазы экономического цикла, фазы производственного процесса, экономические методы влияния, организационные методы влияния, социально-психологические методы влияния.

The stages of formation and satisfaction of personal needs are identified, interpretation of personal needs stages interrelation with the stages of economic interest is done; the analysis of interrelation of needs' stages with the phases of production process, economic cycles

phases is carried out, their influence methods are researched in the article.

Keywords: personal needs stages; economic cycle phases; production process phases; economic influence methods; organizational influence methods; social and psychological influence methods.

Постановка проблеми. Будь-який складний механізм характеризується не однією потребою, а системою потреб. Потреби особистості динамічні, циклічні, мають складну структуру. Будь-яка потреба виникає як стан незадоволеності, наростає, задовольняється і починає гаснути. Межі коливань потреб від їх виникнення до задоволення є характеристиками певних життєвих циклів особистості. Сама життєдіяльність супроводжується постійною зміною потреб, змінами фаз. Чим складніше організована особистість, тим ширше коло її потреб, тим різноманітніші форми її задоволення. Циклічність потреб доповнюється їхньою еластичністю [1, с. 14]. Це обумовлює необхідність використання при дослідженні процесу формування потреб постадійного підходу.

Постадійний підхід до дослідження процесу формування потреб є перспективним в силу того, що дає можливість більш детально дослідити потреби, їхню динаміку, становлення та розвиток. Крім того, постадійне дослідження потреб дає можливість деталізувати пріоритетні форми та методи впливу на потреби на різних стадіях руху потреб, про-

стежити взаємозв'язок між стадіями руху потреб та фазами економічного циклу.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженням стадій потреб займалися Л.Я. Баранова, А.Г. Здравомислов, С.М. Котенкова, О.Г. Леонова, Н.С. Перекалина, Т.Я. Сильвестрова. Аналіз праць Л.Я. Баранової, А.Г. Здравомислова, О.Г. Леонової, Н.С. Перекалиної показує, що висновки з більшості робіт у цьому напрямі опубліковані до початку реформ і потребують коректування відповідно до реальій сьогодення. С.Н. Котенкова вивчає стадії економічного інтересу. Стадії потреб учений не розглядає. Т.Я. Сильвестрова робить правильний висновок, що дослідження потреб пов'язано [2, с. 109]: з виявленням структурних елементів потреб; з аналізом їх функціонування; з дослідженням процесів розвитку. Відповідно виявляються три шляхи дослідження потреб: аналіз складових елементів потреб, структурно-функціональний аналіз, конкретно-історичний аналіз. Але Т.Я. Сильвестрова, як і інші вчені, не досліджує особливості впливу різних факторів та чинників на потреби відповідно до стадій. Не розглянуто також у науковій літературі і стадії потреб, вплив на них ринку та держави на різних стадіях економічного циклу. З огляду на це стаття, присвячена дослідженню стадій потреб та методів впливу на них за умов циклічності економіки, є актуальною та своєчасною.

Мета роботи. Цілями написання даної статті є: ідентифікація стадій формування та задоволення особистих потреб; інтерпретація взаємозв'язку стадій особистих потреб та стадій економічного інтересу; аналіз взаємозв'язку стадій потреб із фазами виробничого процесу, фазами економічного циклу та дослідження методів впливу на них.

Виклад основного матеріалу. Весь процес дослідження особистих потреб доцільно поділити на три етапи. На першому етапі виділяються найпростіші елементи потреб, здійснюється поділ потреб на види.

Стадії формування потреб доцільно досліджувати на другому етапі, поряд із дослідженням функцій потреб. На цьому етапі простежується сталість якісних і кількісних властивостей. Відбувається розуміння потреб у динаміці.

На третьому етапі потреби вивчаються в розвитку, зміні властивостей під впливом політичної та економічної ситуації.

Простежимо взаємозв'язок стадій руху потреб з особистим економічним інтересом, окремими етапами розвитку виробництва, стадіями суспільного відтворення, фазами економічного циклу.

Одні автори виділяють три стадії процесу руху потреб: виникнення, масове розповсюдження, відмирання [3, с. 56], інші – чотири стадії руху потреб: виникнення, зростання, стабілізація, занепад [4; с. 78]. Етапів же формування особистого економічного інтересу виділяють шість: 1) зародження; 2) становлення; 3) прояв; 4) реалізація; 5) корекція; 6) формалізація [5, с. 20].

На наш погляд, доцільно виділити чотири стадії формування та задоволення особистих потреб: виникнення, зростання, задоволення, відмирання (рис. 1). Такі стадії притаманні більшості потреб. Найбільш характерними вони є для конкретних товарів. Потреба в кожному новому виробі проходить всі ці стадії. Спочатку при зародженні потреба існує потенційно. Перша стадія формування особистих потреб відповідає зародженню – аналогічному етапу особистого економічного інтересу (табл. 1).

Виникнення потреби (як зародження інтересу) відбувається у стані невизначеності, пов'язаної з обмеженим доступом до інформації, а з іншого боку – в умовах збільшення кількості альтернативних варіантів потреб і способів їх задоволення. Проблема вибору є багатофакторною не тільки при виборі об'єкта потреби, а й способу її реалізації.

Коли виробництво товару освоєне для масового виробництва і споживання, відбувається масове зростання потреби саме в цьому товарі (стадія зростання). Стадія зростання відповідає таким етапам формування особистого економічного інтересу, як становлення та прояв. Саме на цих етапах оцінюються способи отримання благ, приймається рішення про використання конкретного способу отримання благ.

Використання стадії зростання при аналізі особистих потреб є доцільним в силу того, що дозволяє простежити процес і період найбільш інтенсивного розвитку конкретних потреб, який у більшості випадків іде за виникненням потреби.

Не кожна потреба в конкретних товарах проходить усі стадії. Деякі потреби після стадії виникнення, не отримавши зростання та задоволення, переходять у стадію відмирання. Це

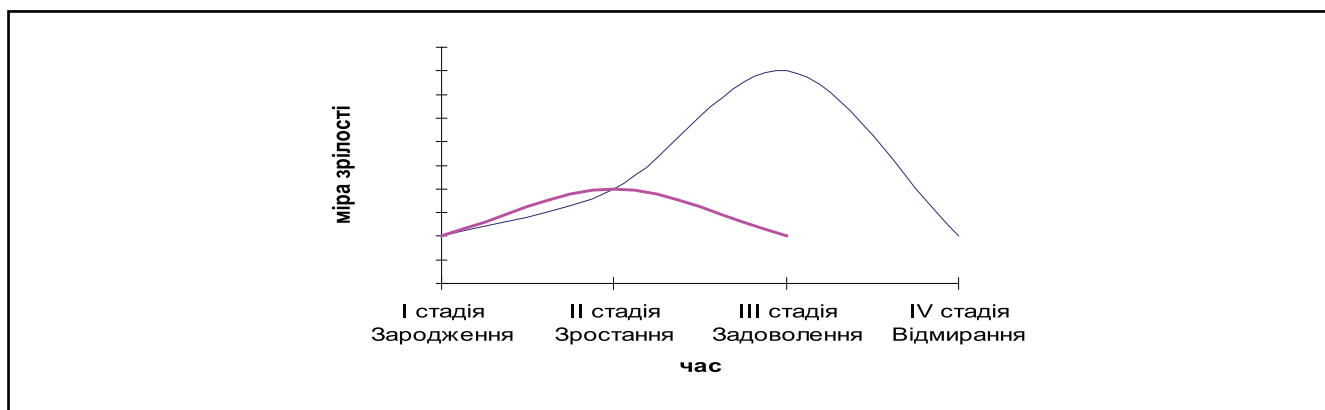

Рисунок 1. Стадії формування та задоволення особистої потреби

Таблиця 1. Порівняльний аналіз стадій особистих потреб та етапів особистих економічних інтересів

Стадії формування особистих потреб	Характеристика змісту стадії	Етапи формування особистого економічного інтересу	Характеристика змісту етапу
1. Виникнення	Потреба існує потенційно. Наявні досягнення науки й техніки, які дають можливість зробити пробні партії. Попередня оцінка потреби	1. Зародження	Усвідомлення наявних потреб, вибір конкретних благ у системі потреб
2. Зростання	Постійне існування потреби, її збільшення	2. Становлення	Оцінка певних способів отримання благ, які відповідають статусу особистості.
		3. Прояв	Прийняття рішення про використання конкретного способу отримання благ
3. Задоволення	Вироблення товару (послуги) для широкого вжитку. Визнання товару широким споживачем. Розширення попиту	4. Реалізація	Реальна поведінка особистості, направлена на отримання статусу, отримання благ.
		5. Корекція	Співставлення затрат і результатів, вибір стратегії на майбутнє
4. Відмирання	Затухання потреби	6. Формалізація	Формалізація сталих стереотипів поведінки особистості і закріплення їх на практиці

відносить до товарів, які за своєю якістю, споживчими властивостями не відповідають вимогам споживачів (рис. 2).

Задоволення – третя стадія особистих потреб, відповідає етапам формування особистого економічного інтересу – реалізація і корекція. Саме на цих стадіях відбувається вироблення виробу для широкого вжитку, визнання товару широким споживачем, розширення попиту на товар.

Досягнувши межі насичення, потреба в товарі стикається з новою конкретною потребою у виробках аналогічного призначення. Розвиток науково-технічного прогресу веде до створення більш досконалих предметів, які можуть задовольняти одну і ту ж потребу. Із затуханням потреби (стадія відмирання) в попередньому виробі його виробництво припиняється.

Стадії руху конкретної потреби часто синхронізуються з окремими фазами виробничого процесу.

На першій фазі нова потреба в певному товарі зростає швидше, ніж його виробництво [6, с. 49]. Таке випередження знижує міру задоволення цієї потреби, негативно впливає на умови життя і примушує збільшувати темп зростання виробництва цього матеріального блага. Випередження потреби пред'являє до виробництва, науки, техніки свої вимоги. На цій фазі потреба є активним фактором розвитку виробництва.

На другій фазі особисті потреби стають безпосереднім стимулом росту виробництва. При цьому темпи зростання виробництва починають випереджати зростання особистих потреб. Поступово різниця в рівні потреби і розмірах виробництва скорочується.

На третій фазі розміри виробництва відповідають рівню та структурі особистих потреби. З часом виникає перевищення виробництва над потребою, що слугує сигналом для його скорочення.

Життєвий цикл потреби, тобто проходження нею всіх (чи декількох) стадій, у кожній потреби індивідуальний за часом. Те ж саме можна сказати про кон'юнктурний (економічний) цикл. Цикл і у першому, і у другому випадку – це сукупність певних станів (товарів, національної економіки), які регуляр-

но повторюються і характеризуються скороченням обсягів виробництва.

Доповнюючи визначення Е. Хансена, можна дати таке визначення економічного циклу. Економічний цикл – це коливання зайнятості, обсягу продукції, рівня цін та рівня задоволення потреб у суспільстві. Слушною є думка вченого стосовно того, що термін «цикл» використовується і в інших науках для характеристики такої послідовності подій, яка постійно повторюється, але не обов'язково однаковою мірою і в однаковий відрізок часу. Аналіз коливань говорить на користь того, що рух в одному напрямку наростає все сильніше і сильніше до певного пункту, поки не виникає рух у протилежному напрямку [7].

Циклічний підйом можна охарактеризувати як розширення розмірів реальних інвестицій. Коли відбувається зростання розмірів реальних інвестицій, трапляється, що зростання накопичення товарно-матеріальних запасів, цінностей, товарів випереджає нормальні вимоги, що диктуються рухом циклу. Настає стан тимчасового насичення. Це є спонукальним фактором до рецесії в русі запасів, товарів. Малі рецесії можуть бути викликані також інвестиціями в машини та обладнання, які значно скорочують затрати виробництва і також приводять до перенасичення товарів, запасів.

Отже, реальні інвестиції, які за своїм обсягом зростають на фазі підйому (процвітання), можуть спричинити малі рецесії, наслідком яких є перенасичення товарів, запасів. Стадія задоволення та відмирання особистих потреб може синхронізуватися лише з фазою економічного циклу – підйом (процвітання).

На фазі економічного циклу «пожвавлення» зростає обсяг виробництва, підвищується підприємницька активність, зокрема реклама нових товарів, виставки. Зростають доходи підприємств та домашніх господарств, збільшується попит на споживчі товари.

Зростання масштабів виробництва конкретних продуктів праці призводить до зростання потреби на них. Однак цей спосіб впливу виробництва на потреби є лише засобом

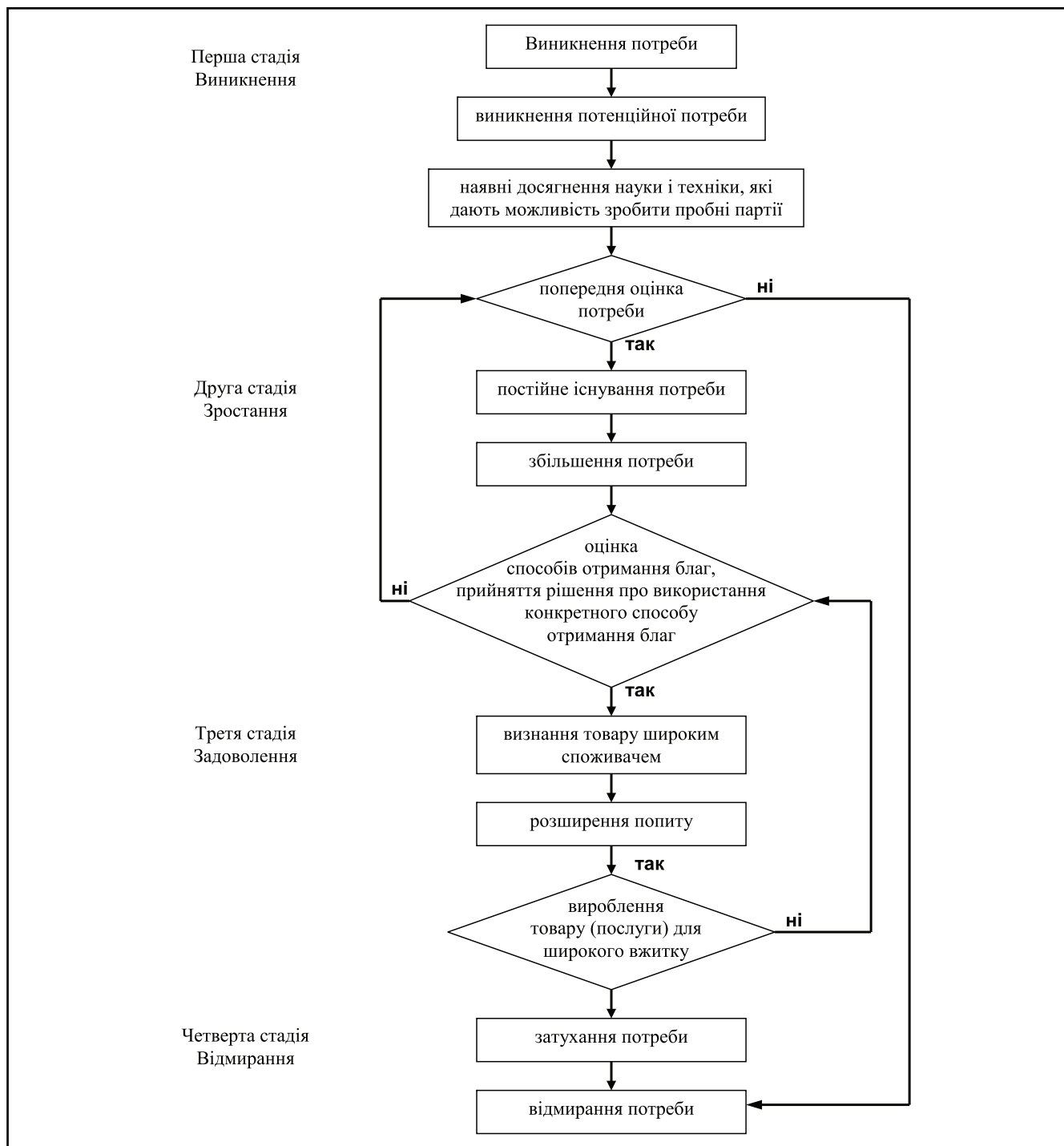

Рисунок 2. Логічна схема стадій процесу формування задоволення особистих потреб

формування їхніх загальних розмірів, але не впливає на їхню структуру; на конкретні потреби в окремих видах споживчих благ та послуг.

Структура потреб впливає на структуру виробництва. У свою чергу, структура виробництва впливає на потреби. Механізм такого впливу проявляється в тому, що зміни в структурі виробництва товарів та послуг викликають відповідні зміни в структурі потреб.

Ще один напрям впливу виробництва на формування особистих потреб пов'язаний з випуском нових товарів. Він

особливо проявляється на фазі економічного циклу «позжавлення».

Отже, можна виділити такі економічні напрями впливу на формування потреб: зростання загальних розмірів виробництва, що зумовлює зростання загальної маси особистих потреб; зміна структури виробництва викликає адекватні зміни структури потреб; поява нових товарів породжує нові потреби [4, с. 101].

Можемо констатувати, що фаза економічного циклу «позжавлення» найбільш сприятлива для першої та другої ста-

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

дії формування та задоволення особистих потреб (виникнення та зростання).

На фазі підйому, коли відбувається розширення виробництва, збільшення завантаження виробничих потужностей, скорочення безробіття, збільшення доходів. Споживчі витрати постійно зростають. Зростають витрати на товари та послуги. Ця фаза економічного циклу найбільш сприятлива для третьої стадії – задоволення потреб.

На фазі економічного циклу «криза» численні потреби проходять свою четверту стадію – відмирання. Це відбувається в силу того, що обсяги виробництва скорочуються, зменшується завантаження виробничих потужностей. При затажній кризі ціни починають знижуватися, що пов'язано з кризою реалізації товарів та послуг. На цій фазі відбувається відстрочення купівлі деяких дорогих товарів та послуг (третьа стадія – формування та задоволення потреб – повертається до першої стадії). Витрати на товари першої необхідності можуть скорочуватися.

Як відмічає Е. Хансен, не всі галузі мають однакові за глибиною зниження обсягу виробництва і часом проходження фази економічного циклу (будівельні цикли, цикли у галузях тваринництва тощо). Відповідно така ситуація буде вносити свої корективи і в стадії формування задоволення особистих потреб.

Отже, на особисті потреби значний вплив справляє циклічність розвитку економіки. На стадії поживлення та підйому економіки на особисті потреби більше впливають ринкові фактори, зокрема конкуренція, рівень роздрібних цін і тарифів, грошові доходи населення, обсяг і структура пропозиції на ринку. Споживчий попит є формою усвідомлення членами суспільства своїх потреб, а платіжний попит – форма прояву платіжних потреб. У своєму русі платіжний попит може перевищувати первинний (споживчий) попит (переважно на фазах економічного циклу поживлення та підйому). Зростання первинного попиту характерне для кризи та депресії. У цьому разі первинний попит, що відображає реальні потреби, які населення вважає за доцільне задовольнити, перевищує платіжний попит. Рух попиту є однією із ди-

намічних форм прояву ринкових відносин, який особливо чітко проявляється на такій стадії суспільного відтворення, як обмін. У цьому відношенні О.Г. Леонова зазначає, що доцільно розрізняти такі стадії формування попиту [6, с. 68]:

– по-перше, первинний попит, що відображає реальні потреби, які населення вважає за доцільне задовольнити в сучасних умовах;

– по-друге, платіжний попит як пред'явлена на ринку потреба у товарах та послугах;

– по-третє, реалізований попит – грошова сума, фактично витрачена на купівлю товарів та оплату послуг.

Виникнення та зростання потреб здійснюється на таких стадіях суспільного відтворення, як виробництво, розподіл та обмін. Задоволення та відмирання потреб відбувається на IV стадії суспільного відтворення (табл. 2).

На стадії кризи та депресії стрімко зростає безробіття, знижується рівень доходів. Ринкове регулювання не в змозі зменшити рівень розшарування населення, розробляти та впроваджувати програми подолання бідності, протидіяти екологічним проблемам та виробництву неякісних товарів.

Ринковий механізм не здатен протистояти забрудненню навколишнього середовища; зменшити економічне розшарування доходів, ліквідувати злидні.

Таким чином, проведений аналіз показує, що ринковий механізм не здатний забезпечувати особисті потреби всього населення. Рівень життя частини населення високий, дохід якої нижче прожиткового рівня. Проблема бідності особливо загострюється у період економічної кризи та депресії.

Основним постулатом сучасного державного регулювання будь-якого соціально-економічного явища є застосування його лише в тому випадку, коли ринковий механізм не в змозі впоратися із таким завданням [8, с. 107].

Державне регулювання особистих потреб має здійснюватися, але на різних фазах економічного циклу та стадіях формування та забезпечення особистих потреб мають встановлюватися свої пріоритети.

Зазначимо, що під методами формування потреб розуміють конкретні способи використання окремих засобів для

Таблиця 2. Вплив фаз економічного циклу на стадії суспільного відтворення в частині руху потреб

Фази економічного циклу поживлення, підйом	Фази економічного циклу депресія, криза
Виробництво	
– розвиток науки і техніки; – виробництво нових товарів і послуг; – зростання обсягу і структури товарної пропозиції на ринку	– зменшення обсягів виробництва; – перевищення товарної пропозиції над попитом
Розподіл	
– зростання грошових доходів; – стабілізація цін	– зростання цін на товари першої необхідності; – зменшення цін на дорогі товари (не першої необхідності)
Обмін	
– пропорційність попиту та пропозиції; – платіжний попит (заявлена на ринку потреба в товарі) перевищує первинний попит	– диспропорція товарних і грошових мас; – зростання первинного попиту, що відображає реальні потреби, які населення вважає за доцільне задовольняти у цих умовах (первинний попит перевищує платіжний)
Споживання	
задоволення особистих потреб на рівні платіжного попиту	– задоволення аномальних потреб; – наявність незадоволених потреб

активного ціленаправленого впливу на потреби населення [9; с. 29]. Доцільно виділити економічні, соціально-психологічні, організаційні способи.

Розглянемо спочатку способи і методи формування особистих потреб, які можуть використовувати як держава, так і бізнес-структури при політиці стимулювання економічного росту.

Серед економічних способів впливу на фазах економічного циклу «пожвавлення» та «підйом» та стадіях формування та задоволення особистих потреб зародження та зростання

держава має використовувати антимонопольну політику, стимулювати інвестиційну та інноваційну політику, екологічну політику та політику якості. Чим вищі темпи розвитку економіки, тим більш глибокою буде криза. Держава може використовувати різні важелі для зменшення високих темпів зростання на фазі підйому, зокрема: підвищення ставки рефінансування, збільшення резервних вимог. Ці заходи зменшують потік інвестицій. Зниження державних витрат зменшує сукупний попит, знижує ділову активність.

Таблиця 3. Пріоритетні напрями впливу на особисті потреби

Стадії формування та задоволення особистих потреб	Фази економічного циклу	Пріоритетні напрями впливу	
		при політиці стимулювання економічного зростання	при природоохоронній політиці
Зародження Зростання	пожвавлення (відновлення за Шумпетером) підйом (процвітання за Шумпетером)	<p>Держава: економічні: антимонопольна політика інноваційної та інвестиційної політики, економічної політики та політики якості; підвищення ставки рефінансування, збільшення резервних вимог з метою зменшення потоку інвестицій і згладжування фаз економічного циклу; політика, направлена на рівномірність розподілу інформації у суб'єктів ринку.</p> <p>соціально-психологічні: за допомогою засобів масової інформації стимулювати екологічно та соціально-перспективні потреби, обмежувати екологічно та соціально безперспективні та нераціональні потреби.</p> <p>Бізнес-структури: економічні: розширення розмірів реальних інвестицій, нових товарів; прогресивні зміни в інфраструктурі споживання; гнучку цінову політику; модернізація обладнання; економічну політику.</p> <p>організаційні: виставки, демонстрації, рекламні компанії по формуванню потреб і попиту населення</p>	<p>Держава: економічні: антимонопольна політика, екологічно-інноваційна політика; політика якості та безпечності товарів, політика протекціонізму; політика, направлена на рівномірність розподілу інформації серед суб'єктів ринку.</p> <p>соціально-психологічні: за допомогою засобів масової інформації стимулювати екологічно та соціально-перспективні потреби, обмежувати екологічно та соціально безперспективні та нераціональні потреби.</p> <p>Бізнес-структури: економічні: виробництво нових екологічно чистих товарів; використання відновлювальної сировини; впровадження новітніх технологій з орієнтацією на екологічний цикл виробництва.</p> <p>організаційні: виставки, демонстрації, рекламні компанії по формуванню потреб і попиту населення</p>
Задоволення Відмирання	депресія (рецесія за Шумпетером) криза (депресія по Шумпетеру)	<p>Держава: економічні: політика якості, цінова політика, екологічна політика, фіскальна політика, збільшення державних витрат з метою стимулювання виробництва, зменшення податків, надання підприємствам податкових пільг; зменшення облікової ставки; політика протекціонізма, зниження резервних вимог.</p> <p>Бізнес-структури: економічні: гнучку цінову політику, екологічну політику, політику якості.</p> <p>організаційні: виставки, демонстрації, рекламні компанії по формуванню потреб і попиту населення</p>	<p>Держава: економічні: антимонопольна політика; політика якості, цінова політика, екологічна політика, фіскальна політика, збільшення державних витрат з метою стимулювання виробництва, зменшення податків, надання підприємствам податкових пільг; зменшення облікової ставки; політика протекціонізма, зниження резервних вимог.</p> <p>Бізнес-структури: економічні: гнучку цінову політику, екологічну політику, політику якості; впровадження новітніх технологій з орієнтацією на екологічний цикл виробництва</p> <p>організаційні: виставки, демонстрації, рекламні компанії по формуванню потреб і попиту населення</p>

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

На фазах «пожвавлення» та «підйом» мають використуватися державою та бізнес-структурами також соціально-психологічні способи формування потреб. Держава може через засоби масової інформації стимулювати екологічно та соціально перспективні потреби, обмежувати екологічно та соціально шкідливі. Підприємства, використовуючи стимулюючі засоби, можуть впливати на споживача тільки у власних інтересах (табл. 3).

До найголовніших економічних способів впливу, які використовують підприємства на фазі пожвавлення та підйому, можна віднести: виробництво товарів (особливо нових); прогресивні зміни в інфраструктурі споживання; гнучку цінову політику; модернізацію обладнання, політику якості.

Організаційні способи формування потреб притаманні більше підприємствам, організаціям. Це стосується організації різноманітних виставок, демонстрацій, рекламних компаній по ціленаправленому формуванню потреб і попиту населення.

У період кризи та депресії з метою мінімізації проявів соціальних та економічних негараздів пріоритетними є: політика якості, цінова, фіскальна, екологічна політика. У цей період держава зменшує свої видатки, знижує податки і надає фірмам податкові пільги на інвестиції та прискорену амортизацію, знижує облікову ставку та рівень резервних вимог. Такі заходи є можливими та доцільними при політиці стимулювання економічного росту за допомогою стимулювання сукупного попиту.

Загроза екологічного колапсу зумовлює шукати вихід у політиці стримування економічного росту. Виробництво пришвидшує зниження природних ресурсів, які обмежені і не можуть бути відтворені. Отже, пріоритетом має бути впровадження новітніх технологій з орієнтацією та екологічний цикл виробництва з використанням поновлюваної сировини. Політика стримування економічного зростання поступово трансформується у природоохоронну політику. Пріоритетними напрямками державної політики за таких умов має бути: антимонопольна політика; інноваційна, інвестиційна, екологічна політика мають трансформуватись в екологічно-інноваційну політику, основним призначенням якої має бути вкладання коштів в проекти з метою збереження екологічної системи на засадах сталого розвитку; політика якості має трансформуватись у політику якості та безпечності товарів. Основним критерієм товарів широкого вжитку має бути безпечність на засадах сталого розвитку.

Висновки

1. Доцільно виділити чотири стадії формування та задоволення особистих потреб: виникнення, зростання, задоволення, відмирання. Стадії руху конкретної потреби, етапи розвитку виробництва, стадії суспільного відтворення, фази економічного циклу мають спільні та характерні риси і подібні форми та методи ринкового та державного впливу.

2. Деякі потреби після стадії виникнення, не отримавши зростання та задоволення, переходять у стадію відмирання.

Це відноситься до товарів, які за своєю якістю, споживчими властивостями не відповідають вимогам споживачів.

3. Реальні інвестиції, які за своїм обсягом зростають на фазі підйому (процвітання), можуть спричинити малі рецесії, наслідком яких є перенасичення товарів, запасів. Стадії виникнення, задоволення та відмирання особистих потреб можуть синхронізуватися з фазами економічного циклу, зокрема з підйомом (процвітанням).

4. Можна виділити такі економічні напрями впливу на формування потреб: зростання загальних розмірів виробництва, що зумовлює зростання загальної маси особистих потреб; зміна структури виробництва викликає адекватні зміни структури потреб; поява нових товарів породжує нові потреби.

5. Фаза економічного циклу пожвавлення найбільш сприятлива для першої та другої стадії формування та задоволення особистих потреб (виникнення та зростання). Серед економічних способів впливу на потреби на цій фазі доцільно використовувати: антимонопольну політику, стимулювати інвестиційну та інноваційну політику, екологічну політику, політику якості; соціально-психологічні способи формування потреб.

6. На фазі економічного циклу криза численні потреби проходять свою четверту стадію – відмирання. Це відбувається в силу того, що обсяги виробництва скорочуються, зменшується завантаження виробничих потужностей. При затяжній кризі ціни починають знижуватися, що пов'язано з кризою реалізації товарів та послуг. На цій фазі відбувається відстрочення купівлі деяких дорогих товарів та послуг (третя стадія формування та задоволення потреб повертається до першої стадії). Витрати на товари першої необхідності можуть скорочуватися.

7. Пріоритетом держави та бізнес-структур має бути впровадження новітніх технологій з орієнтацією та екологічний цикл виробництва з використанням поновлюваної сировини. Політика стримування економічного росту поступово має трансформуватись у природоохоронну політику.

8. Під впливом екологічних загроз політика стримування економічного росту поступово трансформується у природоохоронну політику з відповідними заходами впливу на потреби.

Література

1. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности / А.Г. Здравомыслов. – М.: Политиздат, 1986. – 223 с.
2. Сильвестрова Т.Я. Генезис и сущность общественных потребностей: дис... докт. филос. наук / Т.Я. Сильвестрова: 09.00.01 – Чебоксары, 2006. – 325 с.
3. Перекалина Н.С. Качество продукции и растущие потребности общества. – М.: Экономика, 1982. – 220 с.
4. Баранова Л.Я. Личные потребности / Л.Я. Баранова. – М.: Экономика, 1984. – 200 с.
5. Котенкова С.Н. Реализация личных экономических интересов в современной экономике: дис... к.э.н.: 08.00.01 / С.Н. Котенкова. – Казань, 2006. – 180 с.

6. Леонова О.Г. Удовлетворение личных потребностей населения в условиях перехода к рыночной экономике: дис... к.э.н.: 08.00.01. – Москва / О.Г. Леонова, 1993. – 169 с.

7. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход [Электрон. ресурс] / Э. Хансен. – Режим доступа: <http://ek-lim.narod.ru/books.htm>

8. Царик І.М. Регулятивні інструменти посилення соціальної відповідальності бізнесу в системі національної економіки / І.М. Царик: 08.00.03. – дис... к.е.н. – Чернігів, 2011. – 225 с.

9. Баранова Л.Я. Потребности, доходы, потребление: Экономический словарь-справочник / Л.Я. Баранова, А.И. Левин. – М.: Экономика, 1988. – 351 с.

М.І. МАЛЬОВАНІЙ,
к.е.н., доцент, УНУС

Теоретичні основи фінансового забезпечення соціального захисту

Розглянуто теоретичні основи фінансового забезпечення соціального захисту. Визначено особливості фінансування соціальних трансфертів через основні форми соціального захисту – соціальне забезпечення, соціальне страхування та соціальну допомогу. Охарактеризовані особливості формування централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів соціального захисту.

Ключові слова: соціальний захист, фінансування, соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога.

Рассмотрены теоретические основы финансового обеспечения социальной защиты. Определены особенности финансирования социальных трансфертов через основные формы социальной защиты – социальное обеспечение, социальное страхование и социальную помощь. Охарактеризованы особенности формирования централизованных и децентрализованных фондов финансовых ресурсов социальной защиты.

Ключевые слова: социальная защита, финансирование, социальное обеспечение, социальное страхование, социальная помощь.

The theoretical foundations of financial support for social protection were examined. The peculiarities of social transfers financing with the help of the main forms of social protection – social security, social insurance and social help – were determined. The peculiarities of centralized and decentralized financial resources funds of social protection forming were characterized.

Постановка проблеми. Необхідною умовою успішного виконання соціальним захистом своїх функцій є своєчасне та повне фінансове забезпечення всіх соціальних виплат та програм. Теоретичним аспектам фінансового забезпечення соціального захисту населення в українській та зарубіжній науковій думці значна увага почала приділятися нещодавно. Тому на сучасному етапі розвитку досліджень по даній тематі існує велика розбіжність поглядів на сутність фінансового забезпечення соціального захисту, його місце у фінансовій системі, визначення джерел та порядку формування і використання фінансових ресурсів тощо.

нансовій системі, визначення джерел та порядку формування і використання фінансових ресурсів тощо.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. На теренах колишнього Радянського Союзу дослідження по даній науковій проблемі почали глибоко проводитися лише у 70–80-ті роки ХХ століття. У своїх роботах радянські вчені В.А. Ачаркан [51], О.М. Бірман [2], Е.А. Валієв [6], Е.А. Вознесенський [7], Е.В. Коломин [17], М.С. Ланцев [21], С.Н. Нандель [40] досліджували категорію соціального захисту, механізми його фінансового забезпечення, джерела, порядок акумулювання та використання коштів на соціальні цілі. Дані наукові здобутки носять на собі відбиток командно-адміністративної економіки, що позначалося і на наукових поглядах щодо проблеми соціального захисту та його фінансового забезпечення. Здебільшого радянські вчені розглядали соціальний захист у нерозривному зв'язку з діяльністю держави, а його фінансове забезпечення пов'язували насамперед з державними фінансами, які утворювалися лише за рахунок суспільства, а не окремих його членів.

У 90-ті роки ХХ століття розпочався перегляд наукових поглядів на роль соціального захисту та його фінансове забезпечення. Зростання інтересу науковців до даної проблеми характерне не лише для країн колишнього Радянського Союзу, де відбувалося кардинальне переосмислення всіх економічних поглядів, а й для більшості розвинутих країн світу. Така ситуація була зумовлена розширенням системи соціального захисту, що прямо вплинуло на збільшення потреби у коштах. Водночас негативні демографічні тенденції та призупинення темпів економічного зростання у світі спричинили виникнення дефіциту фінансових ресурсів, що вимагало розроблення нових підходів до побудови системи соціального захисту населення та його фінансового забезпечення.

На даний час теоретичні дослідження щодо даної проблеми і надалі проводяться на тлі подальшого розширення програм соціального захисту у більшості країн світу та відповідно зростання потреби у фінансових ресурсах для їх реалізації. В останні роки дану проблему досліджували як вітчизняні: Н.П. Борецька [4], С.О. Корецька [19], О. Олефір [28],